

Benkő Krisztián

Lady Gaga

(Zeitgeist)

A Lady Gaga-jelenség kapcsán a fülbemászó diszkóslágereket mindig megújuló, kreatív, extrém haj- és ruhakölteményekkel feltuningoló énekesnőről a kritikai visszhangban talán a lehangsúlyosabb és legtöbbször visszatérő jellemzés, hogy LADY GAGA az internet-generáció, a valóságshow-k, a YouTube videómegosztó, az iTunes letöltések, a közszemlére tett magánszféra lehetőségét nyújtó twitter- és facebook-korszakának rekordere és legnagyobb sztárja.¹ E sorok szerzőjét ezúttal az a kérdés foglalkoztatja, hogyan vált Lady Gaga pár év alatt – nemzedékének korszakjellemét egyszerre megérezve és diktálva – első próbálkozásai után lemezei megjelenésével a kisebb New York-i klubok bárénekesnőjéből és kabaréfigurájából 2011-re a világ 11. legbefolyásosabb nője és legnagyobb női popikonja (*Forbes* magazin), majd 2012-re Angela Merkel és Michel Obama mellett a világ három legnagyobb hatalmú nőjének egyike (MSN).

lady_hindu
(the-fame.org)

A többszörös Grammy-díjas és az MTV Music Awards-on évek óta a legtöbb díjat elnyerő Stefani Joanne Angelina Germanotta manhattani olasz katolikus családból származik (az '50-es, '60-as évek New York-i „digó” szubkultúrájának emléket is állít *Eh, eh eh!* című dalának videójában), míg anyanyelve francia; de rajong a német nyelv és kultúra iránt is: egyik karjára egy eredeti német Rilke-idézetet tetováltatott az íráskényszerről. Első nagylemezén (*The Fame*, 2008) és az ezt kiegészítő középlemezen (*The Fame Monster*, 2009) a hírnév megszerzésének vágya, a figyelem ökonómiája, illetve a figyelem középpontjába kerülés árnyoldala (a fényképezészek zaklatása, a drog stb.) képezik fő témáját.

Majd a megszerzett (el)ismertség birtokában második nagylemezével (*Born This Way*, 2011) már sokkal tudatosabban dolgozott a sikerét megalapozó rajongói közösségépítésen. Munkáját, a színpadi látványtervezést, öltözködési stílusát, designját pályakezdése óta az Andy Warhol Factory-je előtt tisztelgő Haus of Gaga nevű kreatív csapat segíti, melynek jelenleg két legfontosabb tagja az (online) menedzsmentért felelős afroamerikai Troy Carter és Nicola Formichetti divatigazgató (fashion director).

A ruhakreációk mellett stílusának fontos elemei az álarok és (nap)szemüvegek, melyekből számtalan designer darabot és saját kreációt (iPod, borotva-, égőcigaretta-szemüveget) viselt az elmúlt években – a *Poker face* című dal szellemében ez a kimondott szavak és a gondolatvilág között mindannyiunkban meglévő ellentmondásra is reflektál. A csapat készíti elő Gaga minden fellépését és élő performanszát is, amelyekben az énekesnő hű marad bázongorista pályakezdéséhez, azt a legkülönfélébb avantgárd hangszer-műalkotásokkal (buborékruha és -zongora, égő zongora, 32 kezű, kétszemélyes zongora egy Elton Johnnal közös fellépéshez, billentyűzettel ellátott akusztikus gitár, unikornis zongora, rózsaszín zongora kék pillangókkal, több méter magas lábú zongora stb.) és provokatív teatrális show-elemekkel kiegészítve: a tehetséges pianista gyakran zongorázik a székre felállva, de időnként a lábával is kalapája a billentyűzetet.

Dalszövegeinek egyedi jellegzetessége a nyelv-játékok kedvelése, így a dallamok egyfajta variálási elv alapján bővülnek: egyes szövegsorokat értelem nélküli szótagokkal („da da doo-doo-m”, „Rah, rah, ah, ah ah/ Roma, roma ma-a/ Gaga ooh la la”) egészít ki, vagy dadogásszerűen énekel szavakat („P-p-p-poker face, p-p-p-poker face”, „Papa-paparazzi”). A pályáját szövegíróként kezdő Germanottára – a *Black Jesus* című dal tanúsága szerint – hatással volt a konkrét költészet, ez érezhető is például a „Monster” szó feszületet formáló írásmódján; a *Just dance* egy részletének anagrammatikus inskripciói pedig az avantgárd halandzsa felé közelítenek, és előadott hangzásában a futurista-dadaista kezdetekig visszanyúló hangköltészetre emlékeztet:

„Dancing in my revelation
Underground pop civilization
Concrete poetry to feed my mind
Old symbolism was left behind”

(*Black Jesus † Amen fashion*)

„Half psychotic, sick hypnotic.
Got my blueprint it's symphonic
Half psychotic, sick hypnotic
got my blueprint electronic.”

(*Just dance*).

Lady Gaga pályakezdése óta építi a „kis szörnyek”-nek (Little Monsters) nevezett saját (rajongó)közösségét, melyben éppúgy szerepet játszik a szeretet-filozófia, az erős összetart(oz)ás toborzó jellegének folyamatos hangsúlyozása a közösségi oldalain, mint az agresszió és a militarista felhangoktól sem mentes küzdési szellem. A művész nő világméreteire láthatólag erős hatást gyakoroltak a

¹ Vö. Rojek, Chris: *Pop Music, Pop Culture*. Cambridge: Polity, 2011

horrorfilmek és a gótika: ez tetten érhető a kannibalizmus témáiban (*Monster, Teeth*), a vér és a csonkítás iránti gyönyörében. A legújabb, 2012 tavaszán elindult koncert-turné plakátja felidézi Lewis A *szerzetes* című rémregényéből a bajorországi kastélyt kísértő vérező apáca alakját.² Germanotta nagy feltűnést keltett 2011-ben húsból készült ruháival, ez az ötlet a Born This Way Ball turnén továbbfejlődött: az egyik jelenetben Gagát egy vágóhidak hangulatát idéző fakerettel sonkák közt henteskampón lógva tolják be a színpadra, majd egy hatalmas húsdaráló is feltűnik a show-ban.

A Little Monsters közösség fő bázisát alighanem a világszerte közel 300 millió tagot számláló, az énekesnő által „új faj”-nak nevezett queer nation jelenti, melyre Gaga az évek során egyre tudatosabban hangolódott rá. Az első klipekben elcsattanó egy-egy lesbizsók után a *Paparazzi* és a Beyoncéval közösen készült *Telephone* klipeinek folytatásos filmként egymást követő története a férjüket meggyilkoló Danaidák mítoszát is felidézi, majd a *Born this way* album címadó dalának szellemében a radikális feminizmus egy queer kettős identitássá fejlődött tovább: a *Yoüo-I* videójában Germanotta férfi (Jo Calderon) és női (Lady Gaga) alteregója egymással esnek szerelembe. (Szexuál)politikájában kiemelt szerepet tölt be a militarizmus: az *Alejandro* klipjét indító katonai felvonulástól a „női” fegyvereken át (tűzokádó melltartó, rúzspisztoly, „blöffölő muff”) a *Telephone* video egyes kritikusokat sokkoló jelenetéig, melyben Gaga és Beyoncé a német „ein, zwei, drei” felirat kíséretében patkányméreggel követnek el tömeggyilkosságot egy étteremben.

A „kilépés” vágyának történetiségét jelzik az elzárás foucault-i ihletésű helyszínei: börtön (*Telephone*), elmeegógyintézet, W.C. (*Marry the Night*). Noha Lady Gagát pályakezdésében biztos családi háttér segítette, mégis hitelesen járul hozzá ahhoz – például a *Bad Kids* című dalával –, hogy rajongóinak önbizalmat adjon. A közösség építésének folyamatában Gaga újabb és újabb kapukat nyit meg: bensőséges viszonyt ápol afr(oamer)ikai és latin-amerikai rajongóival; a félig olasz, félig japán származású Formichetti pedig a japán *Vogue Homme* vezetőjeként Gaga ázsiai népszerűségét is megalapozta. Emellett Germanotta nagy hangsúlyt fordít arra, hogy európai tábort is erősítse, az amerikai pop történetében ő volt az első, aki kvázi-német nyelvű dalt írt:

*Ich liebe an austa be clair,
Es kumpent madre monstere,
Aus-be aus-can-be Flagen,
Begun be uske but-Bär.*

² Ld. Lewis, Matthew: *A szerzetes*, (ford.) Benkő Krisztián. Budapest: General Press, 2012

*Ich liebe an austa be clair,
Es kumpent üske monstere,
Aus-be aus-can-be blasen,
Fräulein we should be clair.
(Scheisse);*

s számaiban vagy videóiban időnként francia (*Bad Romance, Marry the Night*), spanyol (*Americano*) és svéd szövegrészletek is elhangzanak. (A Jonas Akerlund rendezte *Paparazzi* klipben Gaga szeretőjét az az Alexander Skarsgård alakítja, aki 2011-ben Lars von Trier *Melankólia* című filmjében tűnt fel mint Justine [Kirsten Dunst] vőlegénye.)

Az új faj beolvasztó jellegének fontos mozzanata volt a freak-stílus előtérbe állítása. A *Born this Way* klipben Gaga gépfegyver-sorozat kíséretében hirdeti ki a fajvédő politikát: egyes értelmezések szerint a szvasztikává formálódó testek (is) erősítik a jelenet „újhitlerista” vonásait, ami „a capital H.I.M.” (nagy Ő)-nek nevezett, teljes testtetoválásával a „ön-jelölt torzszülött” (self-made freak)³ hagyományát követő *Zombie Boy* (Rick Genest) alakjában mutatkozik meg. A testi normasértés esztétikai újraértelmezése már a 2009 őszen bemutatott *Paparazzi* klipben új irányt adott Gaga művészetének. A videóban felismerhető

³ Ld. Bogdan, Robert: *Freak Show. Presenting Human Oddities for Amusement and Profit*. Chicago, London: University of Chicago Press, 1988, 234-263.

lady_gun (the-fame.org)

E.T.A. Hoffmann és Heinrich von Kleist hatása, amikor a megejtően bájos éneklő automata, Olympia alakmása kerekesszékekben gördül végig a vörös szőnyegen⁴: a notórius Camille Paglia megfogalmazásában „olyan mint egy nyakig-láb (gangly) marionett vagy egy plaszticizált android”.⁵ Később a *Born this way* album megjelenését követően a popikon gyakran tűnt föl a nyilvánosság előtt és fényképeken a francia performanszművész, Orlan stílusában szándékosan „csúnyára” átplastikázott arccal és testtel. Bár a 2011 júliusi, sydney-i koncertjének performanszát, a kerekesszékekben ülve sellőként előadott dalt többen illeték azzal a váddal, hogy filantrópia helyett csupán a sokkolási szándék motiválta, Gaga jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy próbára tegye előítéleteinket a normatív test („szépség”) mibenlétét illetően. Germanotta előszeretettel dolgozik együtt közel-keleti művészekkel is. Fölfedezése a szenegáli muszlim Akon (Aliaune Thiam) nevéhez köthető, aki először szerződtette lemezkiadó cégénél, a Kon Live Distribution-nél, első slágereit pedig a marokkói származású és New

4 Vö. Benkő Krisztián: „Unheimlich és Grácia a német romantikában” *Literatura*, 2009/3., 278-300.

5 Paglia, Camilla: „Lady Gaga and the death of sex” *The Sunday Times Magazine*, 2010. szeptember 12.

York-i karrierje előtt Svédországban a palesztin Rami Yacoubbal együtt dolgozó RedOne-nal (Nadir Khayat) közösen szerezte, míg ruháiban gyakran merít ihletet a török Hussein Chalayantól. A második nagylemezen RedOne nevéhez köthető a *Scheisse* mellett a *Judas* című dal is, amely a felszín mögött ironikusan arra is utalhat, hogy a Palesztina függetlenségének elismerésében rejlő izraeli béke keresése meglehetősen egyoldalú kísérlet. (RedOne legutóbb a Marc Antony és Pit Bull számára készült *Rain over me* című dallal keltett feltűnést.) Miközben Gaga Iránban is óriási rajongótábort tudhat magáénak, 2011 nyarán a *Forbes* magazin publicistája egy interjú-hamisítványban éppen az USA közel-keleti politikája kapcsán tulajdonított neki egy olyan megállapítást, amit akár a pár hónappal korábban kijött kislemezben, a *Judas*ban rejlő iróniára is érthetünk: „tartsd közel magadhoz a barátaidat és még közelebb az ellenségeidet (...) nem olvasott még Machiavellit?”⁶

A Kampfhoz csatlakozás lehetőségének eseményjellegű újabb állomása az indiai és roma közösségek megszólítása volt. A *Scheisse* a Nicola Fromichetti vezette Mugler számára készült fél-hivatalos klipjének indogermán (szinti) asszociációi 2011 nyarán⁷ előkészítették Gaga fellépését az őszi első indiai Forma-1-en a Bollywood-i színész, Arjun Rampal szervezésében: ez jó alkalom volt, hogy összehangba hozza a második nagylemez borítójának olasz futurista jellegét (a gép-és sebességkultuszt, a versenyszellemet) az album címadó dalát megihlető hindu reinkarnáció (újajászületés) vallásbölcseleti kérdéseivel. (Némi polgárpukkasztó céllal a *Scheisse* [Szar] című dalhoz készülő második klip Gaga első parfümjének promóciós videója.) Germanotta a hinduizmus iránti érdeklődése révén egyaránt kapcsolatba került Rajan Zeddel, Deepak Choprával és Osho filozófiájával.

6 Freedman, Daniel (2011) „Lady Gaga to Obama: Read Machiavelli” *Forbes*, 2011. június 28.

<<http://www.forbes.com/sites/danielfreedman/2011/06/28/lady-gaga-to-obama-read-machiavelli/>>

7 Vö. Benkő Krisztián: „»Tzigán dallok magyarítottva« (Nyelvi kozmopolitizmus Weöres Sándor *Psychéjében*)” *Korunk*, 2011/6., 97-101.

lady_chopper (the-fame.org)

lady_freak (the-fame.org)

Az utóbbi guru legendássá vált hitleri üdvözlése feltűnt a Born This Way Ball turné első állomásán 2012. április 27-én Szóulban (vagyis a turné része lett), amikor a *Scheisse* előadása közben a táncosok katonai menetelése kíséretében jelent meg a jellegzetes kézfeltartás.⁸ Germanotta 2008-as debütáló albumának megjelenése óta folyamatosan világszerte koncertezik, és 2011 végén több interjúban (a Lifetime tévésorozatna *The Conversation* sorozatában, az *Ellen DeGeneres Show*-ban) úgy nyilatkozott, hogy vonzónak találja a cigányok vándorló életformáját: „Cigány (gypsy) vagyok”, mondta, „otthon-talan” – talán ebben a gesztusban a cigányzene iránt rajongó és vádoréletet élő zongoravirtuóz, Liszt Ferenc előtti tisztelgést is sejthetünk. 2012 meghozta Germanotta számára az első kisebb filmszerepet a *Men in Black III.*-ban, és az előzetes találgatások alapján Gaga kisebb szerepet kap Quentin Tarantino *Django unchained* című filmjében is. A készülő produkciót különösen az Oscar-díjas Christoph Waltz szereplése teszi érdekessé, mert a Hans Landából Dr. King Schultz-cá átalakuló karakter megjelöl egy olyan értelmezést, amely a filmet folytonosságba állítja Liszt Ferenc, Kuthy Lajos és Leni Riefenstahl pályájának egy karakteresen közös vonásával.

Némileg korszerűsítve *A felvilágosodás dialektikájának* meglátását a kultúrpar természetét illetően: a Lady Gaga-jelenségben a média „úgy kölcsönöz testet az ügynek, mint a reformációnak a nyomdaprés. A vezér vallásszociológia kitalálta metafizikai karizmája végül pusztán rádióbeszédei mindenütt-jelenválóságának bizonyul, mindenütt-jelenválóságnak, amely démonikusan parodizálja az isteni szellem mindenütt-jelenválóságát. Az a gigantikus tény, hogy a beszéd mindenüvé behatol (...) Az ajánlás paranccsá válik”.⁹

8 Vö. Subhuti, Anand: „The Hitler Greeting”, in: Uő. *Lady Gaga, This is Osho*. Cambridge: Perfect Publishers, 2012, 194-198.

9 Horkheimer, Max – Adorno, Theodor W.: *A felvilágosodás dialektikája. Filozófiai töredékek*. Budapest: Atlantisz, 2011, 198.

Najmányi László

SPIONS

➔ Huszonhetedik rész

A Siegfried-vonal – A háború képzőművészete 1.

„Fixed fortifications are monuments to man's stupidity.”¹

General George S. Patton, a Harmadik US hadsereg parancsnoka

Ha feladjuk naiv, lila képzelgéseken és hurrá-optimizmuson alapuló nézeteinket a művészet és a polgári erkölcs eredendő összetartozásáról, könnyen észrevehetjük, hogy a háborúk idején kiépített védelmi vonalak, lövészárkok, tankcsapdák, bunkerek valójában műalkotások, a funkcionális művészet kategóriájába tartoznak. A *land art* (*earthworks, earth art, tájművészet*) a táj és az azon végzett emberi beavatkozás szerves összekapcsolódása. Ez a meghatározás pontosan illik a domborzati viszonyokhoz, növényzethez és más, helyi adottságokhoz tökéletesen illeszkedő lövészárk- és erődítményrendszerekre, amelyek tervezői, kivitelezői a művészek legtöbbször lelkismeretesebben, nagyobb odafigyeléssel dolgoznak, hiszen emberi életek ezrei, tízezrei függenek munkájuk eredményességétől. Ilyen *land art* műalkotásnak tekinthető a Németország nyugati határainak védelmére létesített, *Siegfried-vonal* (*Siegfried line, Siegfriedstellung*) néven elhíresült *Westwall* (*Nyugati fal*) is.

A véderőrendszert az első világháború idején, 1916–17-ben létesített *Hindenburg-vonal* meghosszabbításaként építették, majd Hitler parancsára 1938-tól kezdve restaurálták és továbbfejlesztették. Az öt szekcióból (*Wotan Stellung; Siegfried Stellung; Alberich Stellung; Brunhilde Stellung; Kriemhilde Stellung*), egymáshoz kapcsolódó betonbunkerekből, géppuskafészekből, lövészárkrendszerekből, ágyúk elrejtésére szolgáló, fagerendákkal megerősített gödrökből, parancsnoki

1 „Az állandóságra épített erődítmények az emberi hülyeség emlékművei.” James F. Dunnigan: *The World War II Bookshelf*, 2005, Citadel Press, (NL nyersfordítása)

888: Letter to=from Bardo – III. 9 (Hürtgen 12)

